

Тако нам је Јован Пејчић дао још једну своју књигу пуну тачних књижевно-научних запажања и на њима заснованих веома употребљивих савета како за историчаре тако и критичаре књижевности, а никако тек узгред и за теоретичаре ове уметности, будући да се сва теорија књижевности заснива на искуству и достигнућима књижевне историје и књижевне критике.

Др Миодраг Лома, редовни професор у пензији
Филолошки факултет Универзитета у Београду
Дописни члан Српске академије наука и уметности
miodrag.loma@sanu.ac.rs

UDC 821.163.41.09 Pejčić J.
<https://orcid.org/0009-0003-5703-4869>

Примљен: 5. маја 2026. године
Прихваћен: 24. јуна 2026. године

РАШКЕ ОЧИ СРПСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ – НОВА ЗРЦАЛА СТАРИНЕ

(*Рашке очи српске књижевности: средњовековна естетика у српској књижевности XIX и XX века*, Милан Гровић, Академска књига, Нови Сад 2025, стр. 424)

Књига *Рашке очи српске књижевности: средњовековна естетика у српској књижевности XIX и XX века* аутора Милана Гровића представља једну од најиновативнијих и најамбициознијих студија у новијој српској науци о књижевности. Објављена 2025. године у издању Академске књиге из Новог Сада, ова монографија доноси систематско, интердисциплинарно и стилски избурушено истраживање односа и садејства између српске средњовековне духовности и модерног pjesничког израза.

Гровићев научни поступак изразито је надахнут оригиналношћу, чак и у својој свеобухватности, јер спаја методологију историје књижевности, поетике, теологије, естетике и семиотике. Он не приступа средњем вијеку као затвореном културном раздобљу, већ као живом систему симбола, знакова и појмова који настављају да обликују модерну свијест и поетску имажинацију.

Основна изходна теза је та да се унутар српске књижевности од XIX вијека па све до дјела активних савремених pjesника непрестано јавља и обнавља средњовековна естетика – не као окамењена музејска предметност, већ као живи поетички код који одређује и својеврстан идентитет, макар једног битног, књижевног, сегмента националне културе.

Сама синтагма *рашке очи* у наслову има снажну метафоричку вриједност. Она призива не само топографски појам Рашке, колијевке српске државности и духовности – већ и слику Белог анђела из Милешеве, чије су очи у историји умјетности и теологије постале симбол свјетлости, визије и духовног вида. Кроз ту метафору Гровић успоставља јединствену мрежу појмова: *мрежњача*, *видно њоље*, *жути мрља* и *сјајна тијела* – који постају симболи четири оквира и четири вида тј. нивоа књижевног искуства.

Књига је распоређена у четири велике цјелине које прате симболичну анатомију људског ока: *Певање и мити – мрежњача* – увод у митопоетичке основе савременог српског пјесништва; *Рашке очи XIX вијека – видно поље* – истраживање начина на који је романтизам и српски препород преузео и преобликовао и реинтерпретирао средњовековне мотиве. *Рашке очи XX века – жути мрља* – анализа модерног и неосимболистичког пјесништва и његовог дијалога са византијским наслеђем; *Теологички обзори – сипакласто шело* – завршна теолошко-естетичка синтеза у којој књижевност прераста у *ипрозор духовног вида*.

Већ и сама структура постаје семиотичка матрица која открива ауторово разумијевање књижевности као *живог орјанизма*. Као што око има своје дијелове који сарађују у чину вида, тако и српска књижевност има своје временске слојеве који међусобно рефлектују и кроз које се преламају снопови свјетлости традиције.

Громовић се ослања на богату научну традицију: од естетичких идеја Фридриха Шлегела и Нортропа Фраја, до Јунгове архетипске критике и савремених књижевних теоретичара. Посебна вриједност овако скрупулозног рада лежи у томе што аутор умије да теоријске увиде увеже са конкретним текстовима, показујући како се филозофске и теолошке идеје претварају у функционалне поетске форме.

У првом поглављу књиге Громовић је пошао од тезе да је књижевност *умешност са пољедом*, а да је сам чин *пјевања* уједно и чин *виђења*. Он истиче како модерни пјесник не може више да рационализује мит прошлости, већ да мора да сатвори нову митологију. Позивајући се на Шлегела, Фраја и Раичковића, Громовић примијећује да савремено српско пјесништво ствара *поетску митологију језика*, у којој мит постаје средство самоспознаје. Он показује како пјесници као што су Иван В. Лалић, Милорад Павић, Милосав Тешић, Слободан Костић и Светислав Мандић улазе у дијалог са средњовјековним симболима, али их не имитирају, већ оживљавају у сасвим новом контексту. Запажа се и регенерисано пјевање о Богородици, на примјеру саодноса Павића и Венцловића.

Слободан Ракитић, пак, отвара потпуно другачији вид синтезе – спајајући православље и источњачку мистику. У пјесми *Водена слова* он кроз таоистичку слику *жене која исцисује слова на камену испред Храма неба* ствара алегорију пролазности и вјечности. Громовић у том поступку препознаје паралелу са православним појмом исихазма: ријеч која нестаје постаје ријеч која се спасава у тишини. Светислав Мандић, као пјесник и конзерватор, уноси у српску поезију „лик у ријечи”. Његове пјесме о анђелима, фрескама и бојама, посебно *Анђео из Милешеве*, спајају визуелно и текстолошко. Громовић примијећује да је код Мандића боја сама по себи метафизички знак. Посебно је упечатљива ауторова анализа разлике између историје и мита: *историја је љрича о љрошлости*, а мит је *љрича о безвремености*. Из те перспективе, пјесници XX вијека постају чувари безвременског смисла унутар историјског контекста страдања и преображаја.

Други дио студије Громовићев је поглед на XIX вијек, који доноси иновативнији приступ од раније популарних историјско-позитивистичких тумачења. Умјесто да (пред)романтизам види као раније доминантно тумачен национални покрет, он га ишчитава као вријеме повратка естетике византијског свијета. У дијелу посвећеном XIX вијеку, аутор истиче да су писци тог доба оживљавали визију раја као духовног пејзажа, мотив Богородице као поетског узора и симбол Стражилова као митског топоса српске културе.

Посебно значајна је продубљена анализа поетике неправедно занемарених пјесника Никанора Грујића и Кузмана Станића, те анализа идиличних рајских предјела у критици скрајнутих романа А. Стојковића (*Аписинг и Најалија*) и М. Видаковића (*Љубомир у Јелисијуму*). У том смислу, *рашке очи XIX века* представљају оно видно поље у којем се први пут у пуном смислу јавља синтеза старе духовности и новог

умјетничког облика. Према Грововићу, тај вијек није препознат тек као пуко вријеме препорода нације, већ и препорода духа, јер у њему пјесници траже „мирни хроно-топ”, *locus amoenus*, као што је духовни центар поетског у делима Бранка Радичевића и Бранка В. Радичевића. Проницљиво је анализирана улога Дамаскинове литургије у поетици Лазе Костића, те компаративно разматран жанр молитве у поетици руског пјесника Афанасија Фета и српског романтичара Миће Поповића.

Трећи сегмент књиге, *жуџа мрља*, најобимнији је и најсложенији. Грововић показује како модерна српска поезија, нарочито она настала после Другог свјетског рата, наново ваз-обнавља и компактно трансформише митске обрасце средњег вијека. Најприје се разматра улога Косова у поетици Растка Петровића, те значај *крајњицаца* у есејистици Бранка В. Радичевића. Иван В. Лалић се посматра као пјесник византијског универзума, али српског сензибилитета (пјесме: „1804“, „Рашка“, „Плава гробница“, „Концерт византијске музике“, „Шапат Јована Дамаскина“, „Византија“). За Лалића, Византија је *залој ауџенитичности културе*, како је записао Христић, а Грововић ту мисао даље развија изводећи паралеле са литургичком поетиком Касије Константинопољске. Лалић је најдоследнији слједбеник византијских пјесничких образаца, и зато се анализи његове поетике даје замашан простор, на коме је она у доброј мјери расвијетљена.

Милосав Тешић користи древни језички потенцијал као митотворну силу. Његова *Седмица* је *поетска Библија* у којој се Ријеч враћа свом божанском извору. Ту се дубински анализира симбол броја седам, његова библијска, литургијска и космогонијска функција. У Тешићевом језику старословенске ријечи постају свржива материја нове поезије, а пјесма се претвара у чин *стварања свијета*. Посебно је уочена поетика *ценџона*, *надођрађене дијалоичности*, те истакнут значај појма *есхаџолошке шеразије* у поетици овог пјесника. Овдје је посебно важно ауторово уочавање да истраживани пјесници не имитирају старословенски и старосрпски језик, већ га *преводе* у савремени код. Тако се у нашој књижевности јавља *широшћури коријен* – Византија, српско средњовјековље и Библија – који чини темељ националне духовности.

Роман *Бели унуци* Исмета Реброње послужио је као примјер савршеног митског хетерогеног хронотопа, те је примјећена метафора *персијској вриши*. У том контексту, сваки од ових аутора представља једну тачку *жуџе мрље* – оног дијела пјесничког вида у којем се прожимају материја и дух, сад-вријеме и вјечност.

У завршном, четвртм дијелу књиге Теопоетички обзори – *сџакласџо шело*, Грововић се бави феноменом теофаније (појаве Божјег) и ангелофаније (појаве анђела) у поезији. Он доказује да се савремена књижевност, иако наизглед секуларна, у својој дубини заснива на теолошком појму *виђења*, за шта су послужили и есеји Шпире Матијевића.

Аналитички се приступа ангелолошким пјесмама Слободана Ракитића, у којима се уочавају три типа анђела (протејски анђео, крипто-анђео и анђео смрти). Надаље се аутор поново позабавио Светиславом Мандићем, о коме се износи низ важних био-библиографских података, те се запажа умјетност спајања ријечи и слике у Мандићевом опусу. Завршна цјелина јесте низ анализа различитих слојева стваралаштва пјесникање Злате Коцић, за коју се дедукују три важна обиљежја: поетика центона, поетика новог средњовјековља и вишеслојност пјесничке слике.

Сџакласџо шџело представља унутрашњу раван прозирности кроз коју поезија прима свјетлост духовног искуства. Тако српска поезија, у Грововићевом тумачењу, постаје и простор најуспјешнијег сусрета умјетности и вјере. Као што византијска фреска није пука илустрација, већ *икона свјејелости*, тако и пјесма постаје *икона ријечи*. У том свјетлу, Грововић у поезији XX вијека препознаје духовни акт, а у књижевности – форму боговиђења.

Једна од највећих вриједности ове књиге, осим њене иновативне форме, лежи у њеном стилу. Громовић пише академским језиком, али са изузетним осјећајем за слободу стила. Његов научни израз је истовремено прожет *чисто њоевским*: реченице су богате значењем, а аргументација се наводи као поетички складан лирски низ слика. То књигу чини и широј публици доступном, а не само научним дјелом. На тај начин, она остварује ријетку равнотежу између стриктне научне учености и слободније читљивости.

Рашке очи српске књижевности представљају значајан допринос савременим студијама о српској књижевности, али и о односу између умјетности, естетике и духовности уопште. Громовић враћа у фокус питање континуитета књижевне традиције, које је у модерној хуманистици често занемарено. Он показује да без разумијевања средњег вијека није могуће разумјети ни модерно пјесништво, јер су обоје дијелови једног истог погледа – једног истог ока. Његова богата и обимом замашна анализа представља и позив на ново читање српске књижевности изван оквира идеолошких и историјских категорија.

Књига Милана Громовића – *Рашке очи српске књижевности* представља изузетно значајан научни подухват у проучавању српске књижевности. Она не само да нуди свеобухватну интерпретацију и рекапитулацију поезике XIX и XX вијека кроз призму средњовјековне естетике, већ истовремено поставља нову парадигму читања националне традиције – онако како се види, осјећа и ствара *рашким очима*.

Посебна вриједност Громовићевог дјела лежи у синтези коју успоставља између традиције и модерности. Он не нуди носталгичан повратак прошлости, већ активан дијалог са њом. Средњовјековна естетика за њега је живи принцип који продире у савремену поезију, обликује њену структуру, језик и метафизички смисао. Управо тај *живи континуитет* представља суштинску поруку књиге у којој се помињу и многа неправедно запостављена имена српске књижевности, којима се оваквим поменом даје нова шанса за истраживање. Громовић наново, али истински убједљиво показује и да се српска књижевност не може читати само у оквиру националног, већ и у ширем европском и универзалном контексту.

У теоријском погледу, *Рашке очи српске књижевности* представљају модел интердисциплинарни методологије: у њој се спајају поезика, теологија, историја умјетности, филозофија и лингвистика. Изнад свега, књига је прожета осјећањем поетске страсти и дубоког поштовања према Ријечи. Њен аутор је не само аналитичар, већ и свједок, активни учесник и тумач једне духовне традиције која је, испоставља се, макар према овој студији, и даље жива, функционална и естетски компактна.

Својом прецизношћу, стилском чистотом и дубином мисли, ова књига заузима високо мјесто у савременој српској књижевној теорији. Она је уједно и један нов и сасвим неопходан мост између прошлости и будућности, између духовности и науке, између књижевности и вјере.

Мсп Невен Миљковић
Филолошки факултет
Бања Лука
Докторске студије
nevensumar0@gmail.com

UDC 821.163.41.09"18/19"
<https://orcid.org/0009-0000-2335-7051>
Примљен: 4. фебруара 2026. године
Прихваћен: 24. јуна 2026. године